

Waqf li jien u hbiebi konna nkunu filghaxija fuq bank fl-ispjaġġa ta' Birzebbuġa, Ġanni Ellul "Ta' Bezzani" kultant kien jieqaf hdejna u jqabbel xi ghanja. Ġanni miet fi Frar tal-2010 filghomor ta' 71 sena, f'Birzebbuġa fejn kien joqgħod. Kien minn Hal Luqa, raġel mibni b'saffejn, u f'żgħożitu kien jaħdem f'barriera tal-ġebel – xogħol iebes. Kien iħobb il-klieb, u kellu kelba sewda, fidila hafna, tiġri dejjem mieghu. Minn għandu kont smajt dawn it-taqbiliet, għax minn qaddisu l-Malti jħobb iqabbel:

1. Iż-Żrieżer

Iż-żrieżer qegħdin jghannu,
l-ghana tagħhom fih il-ġid,
U fid-dielja mdendel l-gheneb,
Lilu jsajru għall-inbid. (2004)

2. Il-Kokka

Il-kokka tajra kerha,
Issibha fil-widien,
U tghaddi l-lejl titajjar,
Biex taqbad xi ġurdien.

Lejn il-bejta tagħha tiehdu,
U hemmhekk dana jispiċċa,
Għax tagħmel ikla minnu,
U tieklu biċċa biċċa. (2007)

3. Il-Kelba

Għandi kelba sewda sewda,
Hija d-Duda ċkejna tieghi,
Sieħba kwieta u kemm inhobbha!
Fejn immur nohodha mieghi.
(2007)

Angelo Dougall

"OHXON L-IMĦAR, ARA KEMM HU HAJ!"

Karmenu Pace

L-imħara hija frotta tal-baħar li minn dejjem kienet imfittxija mill-Maltin. L-imħar jikber waħdu, bħalma jikber waħdu r-rizzi, u dari kien jitqies li hu barka t'Alla. B'ponn imħar, biċċa ġobon, basla nejja, u tadama, kont tiekol hobża shiha tal-Malti.

Biex l-imħara tkun tajba għall-ikel trid tkun minn daqs ta' munita ta' għaxar centeżmi sa daqs ta' waħda taż-żewġ ewri. L-imħara tghix f'dik il-faxxa ta' blat minn ma' wiċċ l-ilma sa sitt piedi 'l fuq, basta li xi darba jew oħra jilhaqha l-mewġ biex jaħsilha; u minn wiċċ l-ilma so f'it 'l isfel. L-imħar, fil-fatt, jghix billi jiekol minn dak li jkun fih l-ilma baħar meta dan jitle' u jinżel mal-blat. L-imħara ma tghix il-hin kollu ċatta mal-blat, għax meta jitle' l-ilma jaħsilha, din tintrefa' b'mod li thalli l-ilma jghaddi minn taħt qoxriha, u hi ssoff l-ingredjenti tajba li jkun fih. Meta jkun maltemp, l-imħar ta' qrib l-ilma jibda' jimxi, jimragħ u jirra, u jintrefa' 'l fuq kważi bħal ma jagħmel il-bebbuxu. Dan jista' jagħmlu biss meta l-blat ikun imxarrab, għax l-imħara ma timxix fuq il-blat niexef. (Biex il-bebbuxu jimxi fuq in-niexef, johroġ minn haqqa dak li jissejjah "lagħb" biex ikun jista' jżżerzaq fuqu).

L-imħara għandha wkoll grun żgħar (*feelers*) u tużahom meta tkun tirgħa. Taqbad mal-blat b'saħħa kbira u ma taqlagħhiex jekk mhux b'xi strument bil-ponta. Dari kien ikollhom biċċa għodda jghidulha l-QALLIEGħA – biċċa ħadida qisha tumavit imma b'tarf li jkun merfugh 'il fuq biex ikun għax-xeħta. Għax biex inti taqla' imħara trid tqabbad it-tarf tal-qalliegħa taħt ix-xifer ta' qoxriha, u ddawwar 'l hinn u 'l hawn, qisek qed tghawwar, biex tillieva l-imħara. Din, min-naha tagħha, meta thossok, tissikka mal-blat u ma taqlagħhiex malajr. Imma jekk taħsadha u ssibha f'it merfugħa minn mal-blat ikollok ċans iddahħal ix-xafra taħt il-qoxra u ma tbatix biex taqlagħha.

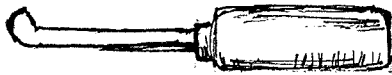
Mhux kulhadd jaf jaqla' l-imħar sewwa, għax għal dan trid ċertu sengħa. L-iktar importanti hu kif taqla' l-imħar bla ma tkissru. Jekk ikollok qalliegħa li ma jkollhiex xifer ċatt u rqiġ biżżejjed, aktar iva milli le int se xxellef jew tkisser il-qoxra. Xorta taqlagħha minn mal-blat

imma meta tiġi biex tikolha, se tittantak biex taqlagħha minn mal-qoxra. Barra minn hekk, jekk thalli l-imħara sa filghaxija jew l-ghada, din tmutek, mhux bħal l-ieħor li tkun qlajt shiħ. L-imħara taqlagħha minn mal-qoxra billi ddahħal il-ponta tal-mus taħt laħamha u ddur magħha dawra mejt. Tista' tuza l-qoxra tal-ewwel imħara li taqla' bħala għodda biex taqla' l-oħra. It-togħma tal-imħar għaliġa hija l-itteb fost il-molluski kollha. Gidma ġobon tal-ħakk, gidma tadama, gidma basla nejja, mħara waħda jew tnejn jew tieta...u għidli x'qed tiekol. U jekk trid tagħmel xi sjeħt bi f'it żejt, melħ, bżar, u qtar tal-lumi biex tbill biċċa hobz biħ u tiekol l-imħar biħa, tajjeħ ukoll. Hawn min iħobb isajru – biz-zalza ma' platt għaġin.

Iż-żmien tajjeħ biex "iddur għall-imħar" (dik hi l-espressjoni użata) jibda lejn l-aħħar ta' Jannar. Fi ffuliti kont tisma' lil wieħed jgħid lill-ieħor: "daqf immorru nniggżuħ xi naqra" – għax il-moviment mghaġġel użat meta tkun taf taqligħu jixbah lil dak ta' meta tringgeż lil xi hadd b'xi ponta. Lejn l-aħħar ta' Jannar, il-baħar ikun għadu kiesaħ, u mhux se tmur taqla' l-imħar bil-ghawm. Trid togħħod iddur max-xatt, mal-blat, taħt l-ingravar, u forsi tinzel sa rkubbejħ fuq xi hafa. Dan mhux xogħol ħafif. Biex taqla borża mħar, tkisser daħrek, u trid spiss tistrieħ u tiddritta f'it. Min jaqligħu iġorr mieghu borża taċ-ċarruta magħmula b'mod li tingħalaq billi tingħibed qafla mdahħla fil-keffa ta' fuq. Ġieli jkollok iżżomm id waħda ggranfata mal-blat u bl-oħra taqla' l-imħar. F'dak il-każ il-borża tifagħha f'it fuq il-blat sa ma terġa' tiċċaqlaq biċċa oħra. Imma l-biċċa l-kbira, min jaqla' l-imħar iżomm id waħda miftuħa biex jilqa' l-imħar fiħa, u jaqla' bl-id l-oħra. Meta l-keffa t'idu timtela, jitle' kolloħ ġol-borża. Meta jkun qala' biżżejjed, jaqta' f'it ħabaq u jqieghdu fil-wiċċ, għax ir-riħa tiegħu tiftaħlek l-aptit.

Mhux kullimkien hu tajjeħ għall-imħar. Ċerti postijiet ikunu magħrufa man-nies tar-raħal, u meta jaħsal żmien kulhadd ikollu ġenn biex jilħaq post hu l-ewwel, għax jekk ikunu daruħ, tmur u ma ssib xejn. U meta tkun taqla' mhux l-ewwel darba li jkun hemm xi hadd warajk u jgħidlek: "Halli waħda għar-razza!" Hafna min-nies tar-raħal kienu bdiewa, u dak li jkun mhux se jħallilek ix-xogħol tar-raba' biex imur jaqla' erba' mħariet. Għalhekk meta jagħmel dak il-bnazzi ta' Jannar u l-baħar ikun żejt ikun hemm hafna dilettanti li moħħhom ikun biex imorru sax-xifer għall-imħar. U min ikun fortunat li jilħqu l-ewwel jaf jaqlagħlek mal-wiżna f'nofs ta' nħar. Il-bdiewa kienu jistennew il-Madd biex jersqu lejn ix-xifer għax is-Sibt ma kienu frank għalihom. Kienu jbakkrū għall-quddies

tal-ewwel, ghax dak iż-żmien ma kienx hemm tas-Sibt jew tal-Hadd filghaxija.

Qalliegħa tal-Imħar

Jekk l-imħar ikunx tajjeb jew le, jiddependi mit-tip ta' blat li jkun qed jirgħa fuqu. L-aħjar hu dak l-imħar li jkun jirgħa fuq il-blat tal-qawwi – dak il-blat iswed, żonqri, u jniggeż. Ikun hemm hoss partikolari meta int iżzerżaq il-qalliegħa għal taħt imħara li tkun fuq il-qawwi. Dan il-hoss ma tisimghux meta l-blat ikun tal-bajjad – franka ratba. U meta l-imħar ikun fuq il-qawwi, laħmu jkun jagħti fl-isfar u jqarameċ. L-aħjar hu meta l-blat ikun iħares għal għajj ix-xemx ghax l-imħar ikun iktar b'saħħtu. Dak li jitrabba fid-dell, laħmu jkun xehbi, sewdieni, imma jekk ikun fuq il-blat tal-qawwi, ikun tajjeb xorta. Filfla hija magħrufa hafna għal-kwalita u d-daqs tal-imħar. U daqshekk iehor hu magħruf il-blat tal-irdumijiet ta' Ħad-Dingli. F'dawn il-postijiet, peress li ma jintlahqux minn kulhadd – ghax trid tmur għalihom bid-dghajja – l-imħar ikollu ċans jehxien u għalhekk ikun imħar sabih. L-imħar tal-qawwi jkun imbzzat, u jkollu hafna laħam, mhux bħal dak l-imħar li jghidulu "tas-sellieħ".

Fis-6 ta' Diċembru, 2010 tkellimt ma' Kola magħruf bħala "Z-Żmond" u staqsejtu kemm jaf b'kwalitajiet ta' mħar differenti. Huwa semmieli l-imħar tal-qawwi, u l-imħar li jghidulu sellieħ. Qalli li s-sellieħ jikber ma' xifer l-ilma u anke taħt l-ilma, fil-qiegh u qalli li dan ma jingabarx ghax mhux tajjeb għall-ikel. Is-sellieħa hija mħara ċatta u għalhekk ftiit li xejn fiha laħam ġewwa. Fil-fatt laħamha huwa bħal qoxra jew ġilda xierfa, t-toghma tagħha mhix tajba, u meta taqlagħha minn mal-qoxra jinfagħqu l-imsaren u tqallek. Imma xorta hawn min jkolha. Jien stess nista' nikkonferma li s-sellieħ jitrabba anke taħt l-ilma. L-ewwel darba li smajtha din kien minn għand Żaren "il-Merlin" jew "Priepes", sajjied prim, li kien qalli li kienu jghoddsu għalih hdejn Filfla. Ma għandniex xi ngħidu nahseb li kienu jiekluh. L-ewwel darba li kelli okkażjoni

li mmur Filfla biex nogħdos kont qgħadt attent u veru kont sibt imħar kbir catt mal-blat li hemm fuq wara ta' Filfla. Dan sibtu wkoll mal-blat fil-qiegh bil-bajja magħrufa bħala Ta' Buleben, qrib il-lukanda Dolmen, Buġibba. Jien ippruvajtu u ma niżilli xejn. Imma l-qoxra tiegħu hija nteressanti, ghax fil-kobor jidhru l-pizzi dawramejt max-xifer. U meta taqlagħha laħamha l-qoxra minn ġewwa tkun qisha madreperla, li iżda malajr tifti jekk ma tidlikhiex b'xi lagħqa żejt. Biex taqalghu dan is-sellieħ tal-qiegh trid tagħmel is-saħħa ghax peress li hu kbir mal-pulzier u nofs jqabbad iktar ma' wiċċ il-blat li jkun taħt l-ilma u jekk ma taqlagħhiex ma' l-ewwel tentattiv l-imħara tiċċattja iktar mal-blata u tqabbad iktar biex tiddefendi ruhha. Dan il-qxur kont tajtu lil student tal-Prof. Schembru u bghatli twegħiba li dan kien tar-razza "patella cerula" jiġifieri Tas-Sellieħ. Peress li jghix ma' xifer l-ilma u jitgħatta bil-mewġ mhux l-ewwel darba li ssib mħar tas-sellieħ li fuq qoxortu jkun kiber il-ghażiż u jekk ma tkunx tagħrfu ma tintebaħx bih. Il-haxix jkun jittliejeb mal-mewġ u jkun ta' lewn kannella.

"Is-sellieħ" qalli Kola, "ssibu kemm mal-blat artab kif ukoll mas-samm." Mill-banda l-oħra, l-imħar tal-Qawwi, jew Tas-Samm, "patella rustica", Kola jahseb li ssibu biss mal-blat tal-qawwi u l-aħjar li wiċċ il-blat ikun lixx. Kola għamel għomru u żmienu jdur għall-imħar 'l hawn u 'l hinn ma' hbieb oħra tiegħu mill-Qrendi, daqqa minn max-xatt u xi drabi oħra minn fuq xi dghajja. Jiftakar li darba mar ma' Karmnu taċ-Cuna taħt Ħad-Dingli u Kola kien tala' bil-wieqfa fuq spallejħ biex ikun jista' jaqla' erba' mħariet sbieħ li kien 'l fuq hafna. Ghax l-imħar tal-qawwi kapaċil jghix sew 'l fuq minn wiċċ l-ilma, anzi dak li jkun 'l fuq ikollu toghma aħjar. Anke l-imħar tal-qawwi kapaċi jikber ġmielu anke 'l fuq minn pulzier. Iktar ma jkun xi u kbir iktar jithatteb. Meta jkun zghir laħmu jkun ta' lewn griz imma iktar ma jikber speċjalment dak li jkun mal-pied u iktar 'l fuq minn wiċċ l-ilma laħmu jibda jħmar, ikun ta' lewn qamħi u jkollu x'tiekol ghax laħmu jkun ohxon u ftiit iqarameċ taħt snienek. It-toghma tiegħu hija helwa mhux morra bħal dik tal-imħar tas-Sellieħ. Anke l-ġewwieni tiegħu jkun sod u ma jnfaqax u ma jqallax, anzi jiftahlek l-aptit. Dan l-imħar tal-qawwi kapaċi jghix 'l fuq minn wiċċ l-ilma ghax jikber fpostijiet mwarrba mal-blat tas-sies fejn softu jagħmel il-mewġ għoli li jahslu kull darba li jittla' hdejh. Meta fil-jiem sajjija jagħmel xi tliet ġimghat bnażzi żejt jghidu li anke l-imħar qed jinxef ghax ikun qed jerda' minnu nnifsu u jkun ixref mis-soltu. L-aqwa mħar, qalli Kola huwa dak ta' Marzu u l-aħjar huwa dak li

jkun għal għajj ix-xemx. Kola semmieli lil Ninu Aquilina, iz-Zepezun, li kien jdur kull rokna tax-xatt taħt Maġar Qim u l-Imnajdra fejn hemm postijiet magħrufa għall-imħar - bħal ngħidu ahna Ras il-Miġnuna, Is-Solf, Il-Ponta ta' Rsejjen, ta' Bexxiexa, Denb il-Baġħla, u n-Niffied u tibqa' sejjier lejn il-Ġebel l-Aħmar, Għar Manwel, sal-Maġħlaq u Lapsi. Dan Ninu z-Zepezun, skont Kola kien jemmen li iktar ma tagħmel xita, iktar l-imħar kien jikber. Ghax ix-xita trizzillu l-ikel minn mal-blat u l-imħar, skont hu, jhobb l-ilma helu. "Ilma tax-xita u xemx irid l-imħar. Fejn ikun delli ma jikbirx", qalli Kola. Jiġifieri l-aktar li jikber u jħmar huwa fejn il-faċċata tal-blat tkun thares lejn in-nofs inħar bħalma huma l-inħawi li semmejt taħt Maġar Qim u l-blat ta' taħt Ħad-Dingli. Kola qalli li meta kien tela' fuq spallet Spreneċ taħt Ħad-Dingli kien hemm qattara li kienet terħi l-qtar għal fuq dak l-imħar sabih li kien sab. Filfla wkoll hija magħrufa hafna għall-imħar u fil-bidu tal-istaġun jkun hemm tellieqa mis-sajjieda li għandhom xi qoxra biex jilħqu minn ta' l-ewwel. Ta' Filfla huwa magħruf għall-kobor u t-tjubija tiegħu, u wiehed jiftaħar hafna li jkun qala' l-imħar minn Filfla.

Meta wiehed kien ikollu xi qaigha mħar tajba, kien idur mar-raħal bil-kavetta, u ma kellux ghax idum wisq biex ibiegh kollox; kienu jaħtufulu ghax "tal-imħar" kien jiġi darba fill; ma kinitx xi haġa ta' kuljum bħalma kien, ngħidu ahna, bejjiegh il-hut.

Peppi Spiteri, "Qazzitu", kien qalli storja helwa li kien qalhielu Indri "Tal-Menek", li kien sajjied u bejjiegh il-hut u li jiġi hu missier missieri (n-nannu Nardu):

"Darba kint qed indowr għall-imħor bil-fregatina u nura xi huġa mdendla mal-blot. U x'hin nersaq insib li ġurdien maqbowt minn mustaċċiħ taħt quxra ta' mhura. Qabditow l-imħura teħthe, u baqa' mdendel hemm!"

Peppi, li qalli din l-istorja, staqsieni minn taħt l-ilsien: "Tghajd kien qed jghajd virew, jew ken qed jivvinte?!"

© Karmenu Pace